

Article Type: Research paper

Paradiplomatic capacities of the Iranian diaspora in Turkiye

Abdolmajid Seifi¹, *Maryam Khaleghi Nezhad²

1. PhD International Relations, Humanities, Ayatollah Boroujerdi, Boroujerd, Iran.
2. Postdoctoral Political Science, Humanities, Ayatollah Boroujerdi, Boroujerd, Iran.

Article Info.

Received: 23/05/2025

Accepted: 23/12/2025

Available Online: 11/9/2025

Keywords:

Paradiplomacy, Diaspora, National Power, Turkey, Iran.

* Corresponding Author:

Dr. Maryam Khaleghi Nezhad

Address: Postdoctoral Political Science, Humanities, Ayatollah Boroujerdi, Boroujerd, Iran.

E-mail:

Khaleghinezhad.m@hsu.ac.ir

Abstract

Globalization and glocalization have given rise to new diplomatic tools and opportunities in the international arena, such as paradiplomacy and the potential offered by Diasporas. The convergence of these opportunities opens new horizons in political science, international relations, and statecraft. This article examines the paradiplomatic capacities of the Iranian diaspora in Turkey and assesses their ability to strengthen cultural, economic, and political relations between the two nations. Paradiplomacy serves as an informal bridge between countries, fostering cross-border cooperation, and the importance of leveraging diaspora communities in the three key areas of economy, politics, and culture is growing worldwide. Given the increasing significance of this approach in the foreign policy apparatus of states, this article explores the paradiplomatic capacities of the Iranian diaspora in Turkey, aiming to introduce a new horizon of opportunities for advancing national interests. From this perspective, the central research question arises: What paradiplomatic capacities does the Iranian diaspora in Turkey possess, and how can these capacities influence bilateral relations? The findings emphasize that "the Iranian diaspora holds significant paradiplomatic potential in cultural, social, economic, and occasionally political dimensions, which can contribute to strengthening Iran-Turkey relations." It should be noted that the methodology of this article is causal, based on cause-and-effect analysis, and data collection was conducted through library research and interviews.

How to Site:

Seifi, A. and khaleghinezhad, M. (2025). Paradiplomatic Capacities of the Iranian Diaspora in Turkiye. *The Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 7(3), 270-295.

Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Iranian Association of Geopolitics. This article is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

ظرفیت‌های پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی در ترکیه

عبدالمجید سیفی^۱، *مریم خالقی نژاد^۲

۱. دکتری تخصصی روابط بین الملل، علوم انسانی، آیت الله العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران.
۲. محقق پسا دکتری تخصصی علوم سیاسی، علوم انسانی، آیت الله العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۰۲ خرداد ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۰۲ دی ۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۲۰ آذر ۱۴۰۴

چکیده

جهانی شدن و جهان منطقه‌ای شدن، موجب خلق ابزارها و فرصت‌های جدید دیپلماتیک در عرصه بین‌المللی مانند پارادایماتیک و فرصت‌های ناشی از دیاسپورا شده است. تلفیق این فرصت‌ها منجر به گشایش درجه‌های نوینی در علم سیاست، روابط بین‌الملل و پیش‌روی دولت‌ها می‌شود. این مقاله به بررسی ظرفیت‌های پارادایماتیک دیاسپورا ایرانی در ترکیه می‌پردازد و توانایی آنها را در تقویت روابط فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بین دو ملت بررسی می‌کند. پارادایماتیک به‌عنوان پل غیررسمی بین کشورها و اشاعه همکاری‌های فرامرزی عمل می‌کند و اهمیت استفاده از جوامع دیاسپورا در سه محور اقتصاد، سیاست و فرهنگ در سراسر جهان را نمایان می‌سازد. با روند تصاعدی اهمیت به‌کارگیری این موضوع در دستگاه سیاست خارجی کشورها، مقاله پیش‌رو با هدف معرفی افق جدیدی از فرصت‌های نوین به منظور تحقق منافع ملی به بررسی ظرفیت‌های پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی در ترکیه می‌پردازد. از این منظر پرسش اصلی مقاله مطرح می‌شود که دیاسپورای ایرانی در ترکیه چه ظرفیت‌های پارادایماتیکی دارد و این ظرفیت‌ها چگونه می‌تواند بر روابط دو کشور تاثیرگذار باشد؟ یافته‌های پژوهش بر این امر تاکید دارد که «دیاسپورای ایرانی در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و بعضاً سیاسی دارای ظرفیت بالای پارادایماتیک است که می‌تواند سبب تقویت روابط ایران و ترکیه شود». قابل ذکر است روش نگارش این مقاله به صورت علی که مبتنی بر زنجیره علت و معلول است و ابزار گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و مصاحبه‌ای می‌باشد.

کلیدواژه‌ها:

پارادایماتیک، دیاسپورا،
قدرت ملی، ترکیه، ایران.

* نویسنده مسئول:

دکتر مریم خالقی نژاد

نشانی: محقق پسادکتری تخصصی
علوم سیاسی، علوم انسانی، آیت الله
العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران.
پست الکترونیک:

Khaleghinezhad.m@hsu.ac.ir

استناد به این مقاله:

سیفی، عبدالمجید و خالقی نژاد، مریم. (۱۴۰۴). ظرفیت‌های پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی در ترکیه. *مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام*، ۲۷۰-۲۹۵.

۱. مقدمه و بیان مسئله

روند رو به افزایش تغییر تحولات در بعد از جهانی شدن منجر به ایجاد زیرساخت‌ها و پایه‌های جدید برای برقراری روابط در سطوح مختلف شده است. این تحولات در همه عرصه‌های بین‌المللی قابل رؤیت است. در بحث دیپلماسی نیز شاهد گسترش دایره بازیگران مؤثر در امر دیپلماسی هستیم که پارادایم‌سازی نمود بارز آن است. واکنش دولت‌ها در توجه بیشتر به تعدد کنشگران دیپلماتیک و تأثیرات مثبت آنها بر تسهیل روابط منجر به قوت گرفتن بیشتر پارادایم‌سازی شده است.

کشور ایران به دلیل ساختار تمدنی، فرهنگی و تاریخی خود از مزیت بالایی برای بهره‌گیری از پارادایم‌سازی برخوردار است. یکی از این مزیت‌ها، ایرانیان مقیم در سایر کشورها هستند که هم از نظر تعداد و هم از نظر پراکنش ظرفیت مهمی برای اجرای پارادایم‌سازی ایرانی ایجاد می‌کند. گستردگی مقولات پارادایم‌سازی که طیف متنوع سطوح فروملی را در بر گرفته و حوزه‌های مختلف سیاست ادنی را شامل می‌شود می‌تواند سبب شود طیف متنوعی از دیاسپورا ایرانی را درگیر خود سازد بدون آنکه حساسیت بالایی در بین کنشگران سیاسی در دولت‌های میزبان ایجاد کند.

ترکیه یکی از کشورهایی است که به دلیل موقعیت جغرافیایی پذیرای حضور تعداد قابل توجهی از دیاسپورا ایرانی است. دیاسپورا ایرانی در ترکیه منبعی غنی برای ایران است که پلی منحصر به فرد بین دو کشور ایجاد می‌کند و می‌تواند به تسهیل تعامل سیاسی و اقتصادی و فرهنگی کمک کند. از طریق ابتکارات پارادایم‌اتیک، مانند برنامه‌های تبادل فرهنگی، مشارکت‌های تجاری و تلاش‌های حمایتی، این جامعه مهاجر می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مهم در ایجاد روابط قوی و پایدار بین دو ملت ایران و ترکیه عمل کند. استفاده از این فرصت و ابزار تعامل نرم، نه تنها می‌تواند همکاری‌های دوجانبه را تقویت کند، بلکه نفوذ ایران در منطقه را نیز افزایش می‌دهد. با این حال، علیرغم پتانسیل عظیم پارادایم‌سازی و دیاسپورا ایرانی در ترکیه، چالش‌هایی وجود دارد که باید برای رفع آن اقدامات اساسی و متمرکز انجام شود. نگاهی ژرف‌کاوانه به این موضوع نشان‌دهنده آن است که ایران با غلبه بر موانع و تعامل فعال با جامعه دیاسپورا در ترکیه، می‌تواند فرصت‌های جدیدی را برای تقویت قدرت ملی، روابط با ترکیه و تقویت موقعیت خود در عرصه جهانی باز کند. به همین منظور مسئله اصلی این

نوشتار بررسی تأثیرات پارادایماتیک دیاسپورا ایرانی در ترکیه است. که پس از بیان چهارچوب مفهومی، ظرفیت‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های فعالیت پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی در ترکیه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲. ادبیات و پیشینه پژوهش

تغییر و تحولات سیاسی در دهه‌های کنونی در مرکز توجه بسیاری از اندیشمندان و متفکران قرار گرفته است. بالأخص با به میدان آمدن روش‌های جدید دیپلماتیک اهمیت این امر دو چندان شده است. الینا دولنا در مقاله دیپلماسی دیاسپورا، جدایی: چارچوب مفهومی و تحلیلی (2024) با بررسی مفهوم دیپلماسی دیاسپورا و ارتباط آن با دیپلماسی عمومی، به نقش آن در متکثرشدن مفهوم دیپلماسی عمومی می‌پردازد. نویسنده از منظر هویتی و هنجاری به مفهوم دیپلماسی دیاسپورا می‌نگرد و معتقد است در دوران مدرن با افزایش تعداد دیاسپورا در سرتاسر جهان کارکرد هنجاری آنها به‌عنوان ابزار جدید مورد توجه قرار گیرد.

در مقاله دیاسپورا و سیاست خارجی: یک دیدگاه جهانی (۲۰۲۰) که توسط نابین کومار خارا در مجله بین‌المللی علوم سیاسی (ijps) جلد شش، شماره ۴ به چاپ رسیده است بر نقش دیاسپورا در سیاست خارجی و مهاجران خارجی تمرکز دارد که به بخش جدایی‌ناپذیری از گفتمان سیاست خارجی دولت‌های ملی تبدیل شده‌اند و همچنین به عنوان عاملی قدرتمند در توسعه روابط بین‌دولت-ملت‌ها ظهور کرده‌اند. نویسندگان دیاسپورا را به عنوان نهادهای قدرتمند بررسی می‌کنند زیرا آنها در حوزه استراتژی سیاست خارجی به عنوان "قدرت نرم" شناخته می‌شوند و همچنین به عنوان یک عامل یا کاتالیزور توسعه اقتصادی کشورهای مبدا در کنار نقش فعال خود در کشورهای میزبان عمل می‌کنند.

فلورنسیو و تنه در مقاله خود با عنوان نقش دیاسپورا در ارتقای سطح دیپلماسی فرهنگی و توسعه (2025) که در مرکز سیاست‌گذاری برای جنوب جدید منتشر شده است، معتقد است جوامع با دیاسپورای بزرگتر توان بهره‌گیری بیشتری از دیپلماسی دیاسپورا را دارا هستند. اگر جامعه فرستنده دارای سابقه تمدنی و فرهنگی بالایی باشد دیاسپورا به ابزاری مهم در دیپلماسی فرهنگی تبدیل شده و بسط حضور در جوامع مقصد را تسریع می‌کنند. این دیاسپورا در نهایت می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مهم سیاست خارجی عمل کند. پراتیما شارما در مقاله دیپلماسی مهاجران: اولویت نوظهور سیاست خارجی نپال (۲۰۲۱) که در مجله علوم سیاسی، جلد ۲۱

منتشر شده است به این موضوع پرداخته است که بسیاری از مردم نپال در حال حاضر در کشورهای خارجی زندگی می‌کنند. زندگی آنها به یک موضوع برجسته در سیاست خارجی و روابط بین‌الملل تبدیل شده است، بسیج مناسب میراث بالقوه متنوع در دیاسپورای نپالی می‌تواند یک مزیت واقعی برای نپال در دستیابی به اهداف ملی باشد. نویسنده به اهمیت ظرفیت‌های این امر پرداخته است.

در میان آثار فارسی می‌توان به کتاب «پارادایلماسی فرامرزی» نوشته مریم خالقی نژاد (۱۴۰۱) اشاره کرد. نویسنده در این کتاب مفهوم پارادایلماسی را در دو قالب پارادایلماسی فرامرزی و پارادایلماسی منطقه‌گرایی مورد بررسی قرار داده و در این دو قالب پارادایلماسی ایرانی را معرفی نموده است. این کتاب تلاش دارد رابطه منابع پارادایلماسی با سیاست خارجی را مورد بررسی قرار دهد و مدل جدیدی از آن در عرصه سیاست خارجی را ارائه دهد اما تمرکز بر دیاسپورا ایرانی و ظرفیت آنها نشده است و هدف بسیار فراتر از دیاسپورا در پیرامون منطقه‌گرایی پارادایلماتیک می‌باشد.

در مقاله «ارزیابی تاثیر کنش‌های دیاسپوریک بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی دیاسپورا ایرانی مقیم ایالات متحده» که توسط نویسندگان سید جلال دهقانی فیروزآبادی و سمیه بهرامی (۱۳۹۶) منتشر شده، نویسندگان با هدف امکان‌سنجی نفوذ جوامع دیاسپورا ایرانی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر جامعه دیاسپورا ایرانی مقیم ایالات متحده پرداخته‌اند و با تمرکز بر مطالعه موردی در امریکا بیان می‌دارند که دیاسپورا ایرانی بنا بر دلایلی مانند توزیع قدرت نامتوازن تأثیرات دیاسپورا ایرانی در ایالات متحده بسیار کم است. در این مقاله تمرکز بر بررسی توزیع قدرت و استراتژی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و تأثیراتش بر دیاسپورا ایالات متحده پرداخته است و نگاه پارادایلماتیکی مشاهده نمی‌شود. همچنین در کتاب «دیاسپورای پارسی‌های هند و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» نوشته محمدحسن شیخ‌الاسلامی و محمدتقی امراللهی (۱۴۰۱) نویسندگان تمرکز خویش را بر بررسی جامع و روایت تجربه تاریخی دیاسپورای پارسی‌های ایران در هندوستان گذاشته‌اند و اطلاعات بسیار جامعی در خصوص مهاجرت ایرانیان به هند را ارائه می‌دهند.

بررسی منابع موجود در پیرامون این مسئله و موضوع ظرفیت‌های پارادایلماتیک دیاسپورای ایرانی نشان از این امر دارد که اگرچه در کتب متعدد در مورد دیاسپورا یا در مورد پارادایلماسی

نگارش شده است اما در هیچ آثاری تلفیق این دو با هم مشاهده نگردید. لذا وجه تمایز این نوشتار با موارد مطرح شده در آن است که در این نوشتار از چشم انداز متفاوت از فرصت بسیار قوی به نام دیاسپورا که گاه در برخی از دولت و ملت‌ها مورد غفلت واقع می‌شود پرداخته است که این امر یعنی بررسی تأثیرات دیاسپورا و ظرفیت‌های پارادایماتیک آنها بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران نشان‌دهنده خلاقیت و تفاوت نوشتار با مطالب موجود است و تلاش شده است تا چشم انداز و افق جدیدی را برای افزایش قدرت ملی به خصوص قدرت نرم و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران ارائه دهیم. با عطف به اینکه قدرت نرم بر ترجیحات دیگران تاثیرگذار است این امر دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد (Rabii-Nia and Hersij, 2023:73).

۳. چارچوب مفهومی: پارادایلماسی

در فرایند جهانی شدن، حرکت قانونمند واحدهای فروملی در قدرت‌یابی و تعریف جایگاه یک کشور در نظام بین‌المللی، نقش بی‌بدیلی را ایفا می‌کند (Lecourse, 2008: ۱). این فعالیت حکومت‌های فروملی تحت تاثیر تغییرات جهانی پدیده‌ای جدید است که آن را پارادایلماسی می‌نامند. مفهوم پارادایلماسی برگرفته شده از دو کلمه‌ی پارا و دیپلماسی است که باعث ایجاد مفهومی جدید در عرصه سیاست و روابط بین‌الملل شده است. پارادایلماسی به معنای ظرفیت و نقش‌آفرینی هویت‌های فروملی در عرصه‌ی سیاست خارجی و مشارکت آنان در حکومت مرکزی در عرصه‌ی بین‌المللی هست. پارادایلماسی می‌تواند به معنای هر فعالیت بین‌المللی غیرمتمرکز فعالان غیردولتی و فروملی از جمله: سازمان‌های کارگری بین‌المللی، جوامع مذهبی، گروه‌های هنری و فرهنگی، انجمن‌های علمی، جوامع خارج از وطن، واحدهای سیاسی فروملی که بر اساس تقسیمات سیاسی و اداری کشورها مختلف بوده و با عناوینی چون ایالت، استان، شهر و افراد برجسته، موسسات و سازمان‌های غیردولتی و ... باشد (Khaleghinejad, 2022: 20-28).

در کنار اهمیت پارادایلماسی، آنچه موجبات تقویت و رشد آن را فراهم کرده است، جهانی شدن و گسترش «ارتباطات جهانی» است. جهانی شدن یک روند یا مد زودگذر نیست پدیده‌ای خاص است که ابزار و فناوری‌های خاص خود را دارد، جهانی شدن را معادل قانون مور می‌توان ریزپردازنده دانست که به مانند قانون مور عمل می‌کند (Stibli, 2010).

در عصر کنونی ازدیاد روابط در بین کشورها نشان‌دهنده، جهانی سازی اقتصادی، تمرکززدایی

و افزایش فعالیت‌های پارادایماتیک است. در سازمان ملل متحد در مورد کنشگران فروملی و حاکمیت‌های غیر متمرکز اشاره شده است که: «حاکمیت غیر متمرکز هنگامی که با دقت برنامه‌ریزی شده و به‌طور مؤثر اجرا شود و در آن مدیریت کافی صورت گیرد، منجر به پیشرفت چشمگیر در بهزیستی شهروندان در سطح محلی خواهد شد و تأثیر تجمعی آن می‌تواند موجب تقویت زندگی انسان (به‌صورت کلی) شود» (UNDP, 2004: 2).

لذا در نگاه راهبردی این پژوهش اگر حکومت‌ها و دولت‌های مختلف بتوانند در مجرای چارچوب‌های دولتی و قانونی بر پارادایم‌سازی متمرکز بیشتری نمایند کنشگران فروملی توانایی بیشتری و راحت‌تری در ارتباط مؤثر و عمیق‌تر با مردم دارند و نسبت به نیازهای شهروندان آگاه‌تر و آشنا تر می‌باشند، به همین دلیل احتمالاً سپردن ابعادی از مسئولیت (در چارچوب قوانین) به سطوح پایین‌تر از دولت یعنی کنشگران غیردولتی می‌تواند به سیاست‌گذاری مؤثرتر جهت پرداختن به مسائل و مشکلات کمک نماید (Martinez, 2017: 100-109). در چارچوب جهانی‌سازی فرهنگی و اقتصادی، ظهور پارادایم‌سازی فرهنگی با تشدید «برند سازی فرهنگی» به‌عنوان ابزاری برای رقابت جهانی واقع شده است، به‌عنوان بخشی از این تغییر و تحولات جهانی شدن، بازیگران فروملی در حوزه سیاست خارجی میزان و سطح مداخلات و فعالیت خود را در روابط بین‌الملل و ایجاد شبکه‌های جهانی افزایش داده‌اند که این تحول چالشی برای درک مدل سنتی دیپلماسی است (Zamorano and Rodriguez Morato, 2019, 2).

در پژوهش و نظریات پژوهشگران اولیه پارادایم‌سازی، رویکردهای پارادایماتیک بر محور ابعاد جغرافیایی و مرزهای مشترک تأکید فراوانی داشتند اما با گذر زمان با شکسته شدن مرزها و از بین رفتن مسائل جغرافیایی به تبعیت از جهانی شدن مرزهای جغرافیایی در نظریه پارادایم‌سازی کمرنگ‌تر شدند اگرچه برای کشورهایی با مرز مشترک مزیت‌هایی را دارد، به همین منظور در این پژوهش نیز رویکرد پارادایم‌سازی فرامرزی مدنظر است. بدین‌صورت که ضمن رعایت تمامی اصول نظریه پارادایم‌سازی با مرزهای مشترک، مرزهای فرهنگی جایگزین مرزهای جغرافیایی شد تا حوزه و محدوده فعالیت و عملکرد کنشگران عرصه پارادایم‌سازی را بیشتر و فراتر از محدوده جغرافیایی همسایگان بیان نماییم و ملزومات و شالوده روابط برای کنشگران فروملی در کشورهایی که مرز مشترک ندارند را فراهم نمود. تعداد زیادی از نظریه‌پردازان بر سه لایه مهم پارادایم‌سازی تأکید دارند، یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان، کازنتسو است که به‌طور جامع به لایه‌های پارادایم‌سازی پرداخته است (Khaleghinejad, 2022: 29-33).

از نظر کازتسو پارادپلماسی را می‌توان در سه لایه از هم تفکیک نمود؛

الف- در عرصه اقتصادی: هدف حکومت‌های فروملی در توسعه روابط بین‌الملل به قصد جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی، شرکت‌های بین‌المللی در منطقه و به دست آوردن بازار جدید برای صادرات می‌باشد. برخی از واحدها نیز با توجه به مرز مشترک برای برقراری این نوع از روابط پارادپلماسی استفاده دوچندانی دارند.

ب- سطح دوم همکاری فرهنگی، آموزشی، تکنیکی، تکنولوژی و... است. در این سطح ابعاد بیشتر و گسترده‌تری وجود دارد. در عرصه فرهنگی ممکن است برخی مناطق در صدد ارتقاء جایگاه خود در عرصه بین‌المللی به‌عنوان تمامیت‌های فرهنگی واحد باشند. برخی مناطق ممکن است در صدد همکاری با دیاسپورا خود در سراسر جهان باشند و تلاش کنند تا حمایت شهروندان محلی خود در خارج از کشور را برای کسب اهداف دیپلماتیک به دست آورند. لذا فرهنگ‌های مشابه می‌توانند با استفاده از این امکان باعث افزایش روابط و دیپلماسی مناطق در راستای منافع ملی شوند.

ج- سطح سوم شامل علایق و توجهات سیاسی می‌باشد که در این لایه پارادپلماسی گرایش به ویژگی‌های آشکار از هویت، اخلاق و ویژگی‌های رفتاری متمایز حکومت‌های فروملی و پروژه‌های دولت مرکزی در سطح بین‌المللی دارد. در اینجا حکومت‌های فروملی در پی توسعه یکسری از روابط با توجه به هویت، صفات ملی، هنجارها و انگاره‌های ملی خود می‌باشند. نکته مهم در مبحث پارادپلماسی وجود زمینه‌های قانونی پارادپلماسی در کشورها است که به‌صورت قانونی و تصویب شده چه اختیاراتی به واحدهای فروملی واگذار شده است که باعث سوق دادن هرچه بیشتر روابط پارادپلماتیک و انگیزه آفرینی واحدهایی فروملی برای ایجاد روابط پارادپلماتیک می‌شود. در افزایش قدرت ملی یک کشور، پارادپلماسی در صورتی می‌تواند مؤثر باشد که به‌صورت رسمی و از طرف دولت و دیگر سازمان‌های دولتی به رسمیت شناخته شود (Kuznetsov, 2015: 108- 110).

در یک جمع‌بندی اکنون با توجه به تقویت پارادپلماسی و تغییر مرزهای جغرافیایی به مرزهای فرهنگی، امکان بیان و تأکید بر این امر فراهم شده است که بازنمایی و تأکید بر مرزهای فرهنگی باعث تقویت، تعمیق و گسترش اشتراکات فرهنگی، تمدنی و هویت مشترک خواهد شد. لذا از دید این پژوهش پارادپلماسی فرامرزی با مرزهای فرهنگی نتایج

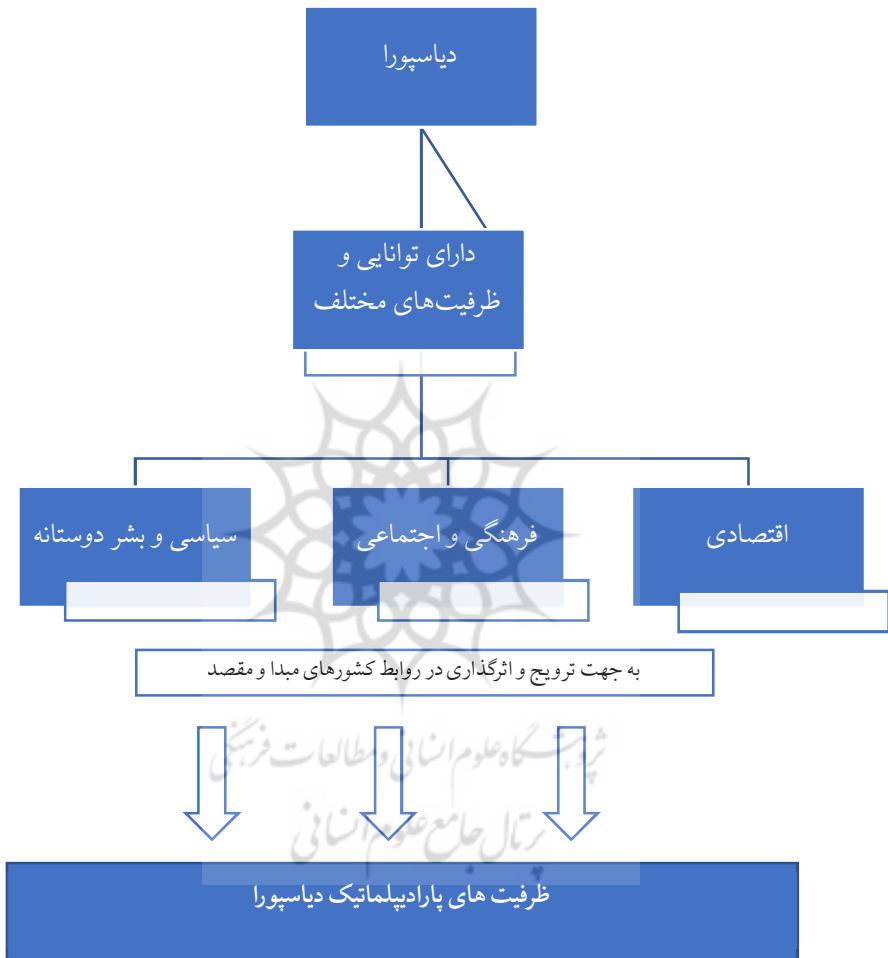
مطلوب تری را برای برقراری روابط میان کنشگران فراملی خواهد داشت که در ادامه به نمونه‌های آن خواهیم پرداخت.

۴. دیاسپورا و ظرفیت‌های پارادایماتیک دیاسپورا ایران

دیاسپورا ترکیبی است از دو واژه Dia به معنای از اطراف و سرتاسر و Spiro به معنای منتشر کردن و پراکندن که در ادبیات مهاجرت به جماعت‌های دور از وطن تعبیر می‌گردد. در کل تاریخ مردمان دیاسپورا گرایش و اعتماد خاصی نسبت به یکدیگر دارند و حتی در صورت بروز اختلاف میان دولت‌ها آنها همسویی قومیتی و هویتی خود را با همسانان خود در کشورهای دیگر انکار نمی‌کنند و این نکته مثبت در پیشبرد برخی اهداف از طریق این کنشگران فراملی است تا بتوانند با برخی اقدامات فرهنگی و اقتصادی خود بار دیگر اعتماد و گرایش ملل مختلف را جلب نموده و به ارتباطات مختلف و گسترده در حوزه‌های فرهنگی و اقتصادی بپردازند و در این صورت آنچه حاصل خواهد شد استفاده از ظرفیت‌های پارادایماتیک و سپس افزایش قدرت ملی خواهد بود. جوامع دیاسپورا تاثیر زیادی بر روی گفتمان و سیاست‌های سرزمینی می‌گذارند و بررسی آن در قالب نقش‌آفرینی اجتماعی حائز اهمیت می‌باشد (Dianat, 2018: 78).

دیاسپورا کلمه‌ای است که در قدیم برای نشان دادن جمعیت متراکم و پراکنده یهودی‌ها در سال‌های ۵۸۶ قبل از میلادی استفاده می‌شد این امر که به علت تبعید بابلی‌ها اتفاق افتاده بود و در پی آن میل به بازگشت وطن در آنها پدیدار گشت. بعد از این دوران واژه دیاسپورا در برگزیده گروه و جماعت مختلف بوده است که دارای پیشینه قربانی شدن بوده‌اند و از اواخر قرن بیستم به یک واژه کلی تبدیل شد که در کشورهای مختلف در سرتاسر جهان برای اشاره به اقوام که در خارج از کشور زندگی می‌کنند و دارای ارتباط‌های نژادی، سنتی، تاریخی، فرهنگی، سیاسی و ... با موطن خود هستند به کار برده می‌شود (Kosary & Khan, 2020: 172). البته در تعاریف جدید هر مهاجرتی که از کشور مبدأ صورت پذیرد به شرط حفظ علقه‌ها و زنجیره ذهنی افراد نسبت به کشور یا سرزمین مبدأ، دیاسپورا نامیده می‌شود و حتی نژاد و دین را هم در بر می‌گیرد (Ahmadi et al., 2024: 316). این قشر خاص در نگاه سیاسی در دهه‌های گذشته کماکان در سردرگمی مفهومی و تقسیم‌بندی قرار دارد زیرا مسئله دیاسپورا درگیر موضوعات متعددی مانند امنیت و منازعه، جنگ‌های داخلی، دموکریزاسیون و توسعه اقتصادی است که قادرند بر سیاست‌های موطن اصلی و محل زندگی خود تاثیر گذارند به همین دلیل دولت‌های

فرستنده در سراسر جهان به طور فزاینده‌ای در حال ایجاد سیاست‌ها و نهادهایی هستند که به طرق مختلف به مهاجران و دیاسپورای خود دسترسی پیدا کنند (Adamson, 2019: 213).

منبع: نگارندگان

دیاسپورا از قابلیت‌های برخوردارند که تا حد گسترده، اقتصاد و تولید ثروت را تحت تأثیر قرار دهند (Cheran, 2003: 12). منظور از ظرفیت جوامع دیاسپوریک، آن نیست که دولت‌های میزبان در پی بسیج مهاجران و دیاسپورا علیه منافع کشور مادری خود هستند یا اینکه دیاسپورا

چنین تمایلی دارند، بلکه بیش از هر چیز مقصود استفاده از این ظرفیت پارادایماتیک و برجسته کردن تمهیدات کشورهای میزبان در راستای منتفع شدن از توانمندی‌های این پاره‌های جمعیتی دور از وطن می‌باشد (Hatami, 2020: 1).

در چنین وضعیتی بازیگرانی که از راهبردی مشخص و کارآمدتر برای تعامل با این جوامع برخوردار هستند، فرصت بیشتری برای سود بردن از آنها در اختیار خود قرار می‌دهند و بالعکس هرچقدر ضعف برنامه‌ریزی و تعامل حساب‌شده با این بازیگران بیشتر باشد احتمالاً زمینه‌های اثرگذاری منفی آنها تقویت خواهد شد. یکی از نیازهای به عمل رساندن این مدل شناسایی نیروهای دیاسپورای متعامل و همسو در کشورهای چندگانه است. در زمینه اقتصادی خروجی‌ها حکایت از مکمل بودن بسیاری از ابعاد نیازهای مردمان منطقه است که با به میدان آمدن آنها می‌توان شاهد انفجاری عظیم در پیشبرد اهداف اقتصادی بود. شاید یکی از بارزترین دلایل این امر تأثیر کنشگران اقتصادی فراملی در کشورهای مختلف بر برخی تصمیم‌گیری‌های سیاسی باشد که در علم سیاست به آنها لابی و به عمل آنها لابی‌گری می‌گویند. در این بین عواملی مانند ایجاد انگیزه، سیاست‌های اتخاذی کشور مقابل نیز بسیار تأثیر گذار است. نباید از این نکته غافل شد که قومیت‌ها و هویت‌های مشابه در منطقه از برخی جهات بهتر می‌توانند با یکدیگر به تبادلات اقتصادی پردازند و شاید همین حس هم هویتی عرق همگرایی و تعامل آنها را در به اولویت قرار دادن تبادلات تجاری با یکدیگر منجر شود. به همین دلیل اعتقاد داریم پارادایم‌سازی با کنشگری دیاسپورا به‌عنوان ابزاری روزآمد برای گسترش روابط اقتصادی هم مؤثر است. به عبارت بهتر کارایی کنشگری پارادایماتیک را برای وطن دارند. لذا برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های پارادایماتیک جامعه دیاسپوریک ایرانی در راستای منافع کشور، سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان جمهوری اسلامی ایران در گام اول باید انتظارات خود را از جامعه دیاسپورای ایرانی بر پایه واقعیت‌های عینی استوار سازند و سطح مطلوب فعالیت این جوامع را برای کشور میهنی مشخص نمایند. این مسئله نوآیند ابعاد فرهنگی و اقتصادی و حتی سیاسی را در دل خود جای داده است که از پیامدهای آن در صورت رسیدگی به‌موقع افزایش قدرت نرم در وهله اول و سپس روابط اقتصادی هست. فرهنگ ایرانی دارای سابقه‌ی کهن و درخشان است و می‌توان در حوزه پیشینه اشتراکات فرهنگی ایران و کشورهای منطقه از پارادایم‌سازی به‌عنوان ابزاری برای سنجش و آشکار نمودن تشابهات فرهنگی با کنشگری دیاسپورا بهره برد.

آنچه جای تأمل دارد آنکه جهانی‌شدن فرزندان بالغ خود را در حالی به عرصه عمل

کشانیده است که کنشگران این حوزه خواهان درنوردیدن و پوسته اندازی مرزهای جغرافیایی و فراتر رفتن از حوزه ژئوپلیتیک همسایگان خود هستند. در این مسیر با توجه به قرار گرفتن ایران در منطقه خاورمیانه، این امر در منطقه با اهمیتی مضاعف روبه‌رو است. خاورمیانه امروزی که قسمت اعظم آن روزگارانی سرزمین ایران بوده است دارای مشترکات فراوانی با ایران است که بی‌تردید این عوامل مشترک تاریخی و فرهنگی می‌تواند زمینه‌ساز تجدید حیات و بازنمایی اشتراکات فرهنگی باشد که در قبل وجود داشته است و امروزه در حال کمرنگ شدن است. ایران می‌تواند با افزایش روابط سیاسی و جلب رضایت دولت‌ها و در مقابل کنشگران غیردولتی در چارچوب قوانین هر کشور، پیوندی حیاتی و راهبردی با این منطقه برقرار نماید و سرانجام بر پایه پیوندهای زبانی و تاریخی و هویتی بنا شده به اقناع مردم منطقه و جذب آن‌ها حول محور فرهنگ مشترک و یا بازنمایی اشتراکات فرهنگی اقدام کند که یکی از کشورهایی که ایران دارای تشابهات فرهنگی و تمدنی و سپس مکمل اقتصادی می‌باشد ترکیه است که در ادامه به بررسی این امر پرداخته شده است.

۵. یافته‌ها

۵-۱. ظرفیت‌ها و فرصت‌های پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی در ترکیه

ایرانیان مقیم ترکیه با سابقه‌ای طولانی از تعامل و میراث مشترک، سهم قابل توجهی در میان دیاسپوراهای این کشور در تنوع و غنای جامعه ترکیه دارند. آنها سنت‌ها، آشپزی، زبان و آداب و رسوم منحصر به فرد خود را با خود می‌آورند و جامعه فرهنگی کشور میزبان خود را غنی می‌نمایند. با عطف به آنکه روابط تاریخی بین دو کشور و همکاری‌های اقتصادی عامل محوری در پیشبرد سیاست همسایگی و دیپلماسی اقتصادی منطقه‌ای ایران محسوب می‌شود (Pirmohammadi and Niakooui 2025, 62).

لذا از نظر اقتصادی، دیاسپورای ایرانی در ترکیه به‌طور فعال در بخش‌های مختلف از جمله تجارت، گردشگری و آموزش مشارکت دارند که می‌تواند روابط اقتصادی نزدیک‌تر بین ایران و ترکیه را تقویت نماید. علاوه بر این، حضور آنها این توانایی را دارد که راه را برای افزایش تبادلات مردمی، تقویت درک متقابل و همکاری بین دو ملت در نگاه پارادایماتیک هموار کند. اهمیت دیاسپورای ایرانی در ترکیه را نمی‌توان نادیده گرفت، زیرا آنها به‌عنوان سفیران پارادایماتیک دیپلماسی فرهنگی، اقتصادی، علمی و سیاسی هستند و به‌مثابه پلی در گسترش پیوندهای فرهنگی،

اقتصادی و اجتماعی دو ملت عمل می‌کنند. بر اساس آخرین آمار رسمی مهاجرت ترکیه که در پایان سال ۲۰۲۳ منتشر شد در مجموع ۱۰۱۱۶۴ هزار ایرانی در ترکیه زندگی می‌کنند که از این آمار ۷۳۸۴ نفر مرد و ۵۳۷۸۰ نفر زن می‌باشند (Sozcu.com).

جدول ۱. جمعیت اتباع خارجی ساکن در ترکیه در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳

Vatandaşlık ülkesine göre yabancı nüfus, 2022, 2023

Foreign population by country of citizenship, 2022, 2023

Vatandaşlık ülkesi Country of citizenship	2022			2023		
	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
Toplam-Total	1 823 836	902 124	921 712	1 570 543	762 672	807 871
Irak-Iraq	275 305	140 973	134 332	217 476	109 851	107 625
Afganistan-Afghanistan	186 160	109 123	77 037	164 131	95 538	68 593
Almanya-Germany	110 453	54 532	55 921	114 293	56 712	57 581
Türkmenistan-Turkmenistan	116 447	59 037	57 410	110 349	52 514	57 835
Rusya Federasyonu-Russian Federation	151 049	75 060	75 989	102 585	46 779	55 806
İran-Iran	117 026	56 827	60 199	101 164	47 384	53 780
Suriye-Syria	99 360	51 385	47 975	79 952	40 257	39 695
Azerbaycan-Azerbaijan	68 884	31 558	37 326	70 971	33 287	37 684
Özbekistan-Uzbekistan	61 754	18 691	43 063	54 594	17 010	37 584
Kazakistan-Kazakhstan	45 530	18 845	26 685	44 133	18 437	25 696
Ukrayna-Ukraine	50 357	13 977	36 380	40 483	11 463	29 020
Mısır-Egypt	33 040	18 618	14 422	28 451	15 848	12 603
Kırgızistan-Kyrgyzstan	24 485	7 122	17 363	22 477	6 781	15 696
Avusturya-Austria	21 311	11 525	9 786	22 102	11 934	10 168
Filistin-Palestine	26 278	15 523	10 755	21 612	12 358	9 254

Source: <https://www.sozcu.com>

شهروندان ایرانی از این لحاظ، پس از اتباع روسیه، عراق، ترکمنستان و سوریه در جایگاه پنجم قرار دارد (Secretariat of the Supreme Council of Iranian Affairs Abroad, 2024). آنگونه که اشاره شد، مؤثرترین جنبه پارادایماتیک در کشورهای همسایه قابل بررسی است زیرا این مجاورت انتقال فرهنگی و هنجاری را تسهیل می‌کند. مجاورت جغرافیایی در کنار تعداد بالای دیاسپورای ایرانی، که در زمره پرجمعیت‌ترین دیاسپورای ایرانیان در سرتاسر جهان قرار می‌گیرد، ظرفیت‌های پارادایماتیک قابل توجهی برای این جمعیت در ترکیه ایجاد نموده است که حتی بر پارادایماتیک با کشورهای بدون مجاورت نیز تأثیرگذار است.

۵-۱-۱. ظرفیت اقتصادی

به صورت کلی دیاسپورای ایرانی در ترکیه چند گروه قابل تقسیم‌بندی هستند. گروهی ایرانیانی

که فعالیت اقتصادی دارند، ایرانیانی که در فضای علمی و دانشگاهی فعال هستند و سوم گروهی که صرفاً اقامت دارند و فعالیت اجتماعی خاصی ندارند. در حوزه اقتصاد ایرانیان مقیم ترکیه مشاغل متعددی از شرکت‌های کوچک گرفته تا شرکت‌های بزرگ‌تر ایجاد کرده‌اند. این فعالیت‌های اقتصادی نه تنها به اقتصاد ترکیه کمک می‌کند بلکه تجارت و سرمایه‌گذاری بین ایران و ترکیه را تسهیل می‌کند. در نگاه اقتصادی ایرانیان مقیم ترکیه به دو گروه تقسیم می‌شوند که گروه اول ایرانیانی که از دهه‌ها قبل در ترکیه حضور داشته‌اند و در برخی مواقع حضور تاریخی و چند نسلی دارند. حضور و فعالیت اقتصادی آنها عمدتاً در قالب برخی هلدینگ و شرکت‌های معتبر است. این ایرانی‌ها نوعاً در بازار داخلی ترکیه مشغول هستند و از ترکیه به‌عنوان مرکز ترانزیت صادراتی به اروپا و آمریکا و جهان عرب استفاده می‌کنند. یعنی از ایران کالا و اجناس را خریداری می‌کنند و از طریق ترکیه صادرات می‌کنند. همچنین برخی از آنها در کسب‌وکارهای بزرگ نظیر پروژه‌های بزرگ ساخت‌وساز حضور دارند.

گروه دیگر افرادی هستند که عمدتاً طی یک دهه اخیر وارد ترکیه شده‌اند. این گروه نیز به دو دسته تقسیم می‌شود. ابتدا دسته‌ای که کارهای بزرگ اقتصادی و تجاری انجام می‌دهند و عمدتاً به قصد و نیت دور زدن تحریم‌ها شرکت‌هایی برای واردات کالا به ایران ایجاد کرده‌اند. این شرکت‌ها در ترکیه ثبت شده‌اند و هویت ترکی دارند اما هدف آنها تسهیل وارد کالاها به ایران است. دسته دوم، ایرانیان مشغول به تجارت‌های خرد هستند. بخشی از آنها در حوزه مسکن فعال هستند و بخش دیگر تجارت چمدانی و خرد با ایران انجام می‌دهند. آنها برخی محصولات صادراتی ایران نظیر فرش و زعفران را به ترکیه می‌برند و عمدتاً منسوجات به ایران خرد، تحت موج‌های تورمی شدید اخیر در ترکیه، آسیب زیادی دیده‌اند.

صادرات ایران به ترکیه علاوه بر گاز طبیعی، عمدتاً شامل صدور محصولات پتروشیمی و کشاورزی است. زعفران، خشکبار، خرما، میوه‌های خشک و هندوانه محصولات کشاورزی مهم صادراتی هستند (Trade and Development Organization, 2025). ارزش تجارت کالایی ایران با کشور ترکیه در سال ۲۰۲۲ بالغ بر ۶ میلیارد و ۴۲۰ میلیون دلار بوده که نسبت به سال ۲۰۲۱، افزایش حدود ۱۳ درصدی را تجربه کرده است. از این میزان تجارت، ۳ میلیارد و ۶۷ میلیون دلار مربوط به صادرات ایران به ترکیه و ۳ میلیارد و ۳۵۳ میلیون دلار مربوط به واردات ایران از ترکیه بوده است. تراز تجاری ایران و ترکیه در سال ۲۰۲۲، ۲۸۶ میلیون دلار به نفع ترکیه

بوده است (Iran-Turkey Joint Chamber of Commerce, 2025).

بخشی دیگر فعالیت اقتصادی دیاسپورا ایرانی در ترکیه تسهیل صادرات ایران در فضای تحریم است. برای نمونه بیشتر صادرات سرب و روی ایران به ترکیه انجام می‌شود که هدف اصلی آن صادرات به کشورهای مختلف است. در ایران حدود ۵۰۰ هزار تن سرب و روی تولید می‌شود و بخش عمده صادراتی آن توسط دیاسپورا ایرانی در ترکیه به اروپا و سایر نقاط جهان صادر می‌شود (Ghasemi, 2025, interview with the authors).

۵-۱-۲. ظرفیت فرهنگی

در نگاه فرهنگی به ایرانیان خارج از ترکیه باید گفت که بیشتر مراکز فرهنگی ایرانیان در ترکیه هم‌زمان فعالیت اقتصادی نیز دارند و از طریق برخی تولیدات فرهنگی و یا تجارت اقلام فرهنگی می‌توانند به‌عنوان معرفان فرهنگ و هنر و تمدن ایران اسلامی عمل نمایند. در بخش فرهنگی دیاسپورای ایرانی نقش مهمی در دیپلماسی فرهنگی، ترویج هنر، ادبیات و سنت‌های ایرانی در جامعه ترکیه ایفا می‌کنند. برای مثال مسجد شیعیان ایران در ترکیه که توسط تجاری که سابقه بیش از نیم قرن حضور در ترکیه دارند یکی از ظرفیت‌های پارادایماتیک فرهنگی دیاسپورای ایرانی در ترکیه محسوب می‌شود (Ghaemmaghani, 2025, interview with the authors). ایرانیان خارج از کشور در ترکیه از طریق رویدادهای فرهنگی، نمایشگاه‌ها و تبادل زبان، درک متقابل و قدردانی بین دو فرهنگ را تقویت می‌کنند. این تعامل فرهنگی به مقابله با کلیشه‌ها و تصورات غلط بالقوه کمک می‌کند و به بهبود روابط بین مردم کمک می‌کند. اقدامات قابل توجه و برجسته‌ای توسط دیاسپورا ایرانی در ترکیه مانند برگزاری رویدادهای فرهنگی فارسی مانند کنسرت‌های موسیقی، نمایش فیلم و نمایشگاه‌های هنری و جشنواره‌های مختلف با فراگیری بالا نمونه مهم این ظرفیت فرهنگی ایرانیان در ترکیه است (com.musicpars.www).

همچنین ظرفیت‌های پارادایماتیک گسترده دیاسپورا ایرانی در مورد استفاده از دیپلماسی غذا وجود دارد. برخی از مراکز مهم تولید و توزیع غذا در ترکیه مربوط به غذاهای ایرانی است و علاقه‌مندی زیادی به غذای ایرانی در جامعه ترکیه و همچنین سایر اتباع خارجی ساکن در ترکیه و گردشگران ورودی به ترکیه ایجاد شده است. شاید بتوان از مهم‌ترین و پر فروش‌ترین و یا

1. Food diplomacy

شلوغ‌ترین رستوران‌های ترکیه از رستوران‌های ایرانی مانند آریا، سودی، ریحون و ... نام برد. این ظرفیت‌های فرهنگی سبب تقویت جایگاه دیاسپورای ایرانی و گسترش ارتباطات میان مردم دو کشور شده است که نمونه آن را می‌توان در زمان بحران‌ها و بلایای طبیعی مشاهده نمود. جامعه دیاسپورا اغلب برای ارائه پشتیبانی در طول بحران‌های انسانی، مانند بلایای طبیعی یا موقعیت‌های پناهندگی بسیج می‌شود. این تلاش‌ها نه تنها به مردم آسیب‌دیده کمک می‌کند، بلکه نشان‌دهنده همبستگی و تقویت ارتباطات مردمی بین ایران و ترکیه است. یکی از نمونه‌های مهمی که ایرانی‌ها در زمان بلایای طبیعی به تلاش‌های بشردوستانه در ترکیه کمک می‌کنند، از طریق جمعیت هلال‌احمر ایران است. داوطلبان ایرانی همچنین در تلاش‌های امدادی مختلف از جمله ارائه کمک‌های پزشکی، غذا، سرپناه و سایر لوازم ضروری برای جوامع آسیب‌دیده شرکت کرده‌اند. علاوه بر این، شرکت‌ها و سازمان‌های ایرانی بودجه و منابعی را برای کمک به تلاش‌های بازسازی و بازیابی در ترکیه اهدا کرده‌اند. در مجموع، کمک‌های ایرانیان مقیم ترکیه در زمان بحران‌های طبیعی نقش مهمی در امداد رسانی و حمایت از نیازمندان داشته است. که این امر در نگاه مردم این مناطق هرگز پاک شدنی نیست و حتی علاوه بر تغییر نگاه برخی از افراد در آن منطقه توانسته است که بر نگرش آنها نسبت به مردم ایران نیز متحول شود. نمونه بارز آن را می‌توان در زلزله فوریه ۲۰۲۳ در ترکیه مشاهده نمود.

۵-۱-۳. همکاری علمی و دانشگاهی

از نظر علمی و دانشگاهی ایرانیان در ۲۰ سال اخیر در فضای دانشگاهی ترکیه حضور جدی پیدا کرده‌اند. گرچه سابقه حضور دیاسپورای ایرانی در محافل دانشگاهی ترکیه سابقه زیادی دارد لیکن طی دو دهه گذشته رشد قابل توجهی در تعداد اساتید و دانشجویان ایرانی در این کشور ایجاد شده است. کاهش ارزش پول در ایران و ایجاد اختلاف در دستمزد دریافتی اساتید دانشگاهی در ایران مهاجرت این بخش از جامعه دانشگاهی ایرانی به ترکیه را تسریع کرده است. تمایل زیاد دانشجویان ترک به اساتید خارجی از جمله اساتید ایرانی و تجربه بالای اساتید ایرانی به ایجاد رویکرد مثبت به دیاسپورای علمی ایرانی در ترکیه شده است.

همچنین محدودیت‌های موجود در جذب دانشجو در برخی رشته‌های تحصیلی در ایران تمایل به تحصیل در دانشگاه‌های ترکیه در این رشته‌ها را افزایش داده است. بیشتر این حضور در رشته‌های علوم پزشکی و به‌ویژه پزشکی و دندانپزشکی است. البته در کنار رشته‌های علوم

پزشکی که به شدت مورد توجه دانشجویان ایرانی بوده، به دلیل رشد تکنولوژیک ترکیه، طی دهه اخیر بر تمایل ایرانی‌ها به تحصیل در رشته‌های فنی و مهندسی در ترکیه نیز افزوده شده است و در رشته‌هایی نظیر مهندسی کامپیوتر و برق، دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل شده‌اند. در علوم انسانی نیز گرچه تعداد دانشجویان ایرانی در ترکیه افزایش یافته اما وجود تفاوت‌های زیاد در سنت‌های مطالعاتی و برخی تفاوت‌های مذهبی سبب شده تا این تعداد زیاد نباشد (Mohammedi, 2025, personal interview with the authors). این همکاری فکری باعث افزایش انتقال دانش و ارتقای دیپلماسی علمی بین دو کشور می‌شود. کنفرانس‌ها و نشریات دانشگاهی مشترک این پیوندها را بیشتر تقویت می‌کند و فضای فکری مشترک را تقویت می‌کند. از جمله کارهای مهم اساتید ایرانی در دانشگاه‌های ترکیه می‌توان به پژوهش در زمینه‌های مختلف مانند مهندسی، پزشکی، اقتصاد و علوم اجتماعی اشاره کرد. مدرسه ۲۲ بهمن، مدرسه فجر ایرانیان و مدرسه غیرانتفاعی فرهنگ در ترکیه که معلمان آنها بعضاً از دیاسپوراها ایرانی در ترکیه هستند (Behboudi, 2025, personal interview with the authors).

بهره‌گیری از این ظرفیت‌ها توسط دیاسپورای ایرانی در ترکیه سبب ایجاد فرصت‌های مهمی شده است. نخست، فرصت مهمی برای حفظ و تقویت هویت فرهنگی ایرانی در ترکیه ایجاد شده است. زبان فارسی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر تمدنی و فرهنگی ایران قابلیت رشد در ترکیه یافته و فرصت تقویت جایگاه آن به دلیل گسترش استفاده توسط دیاسپورای بزرگ ایران در ترکیه مهیا شده است. دوم، فرصت مهمی برای شبکه‌سازی اجتماعی و فرهنگی ایجاد شده که به تقویت همبستگی بین ایرانیان مقیم ترکیه و ایران کمک می‌کند. ایرانیان مقیم ترکیه می‌توانند با برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های فرهنگی، به تبادل فرهنگی بین ایران و ترکیه کمک کنند.

سوم، فرصت تسهیل و تقویت روابط اقتصادی و تجاری و جذب سرمایه‌گذاری بین ایران و ترکیه تقویت شده است. دیاسپورای ایرانی در ترکیه می‌تواند به‌عنوان پلی برای تسهیل تجارت بین دو کشور عمل کند. این جامعه می‌تواند با ایجاد شبکه‌های تجاری، به افزایش صادرات و واردات کالاهای ایرانی به ترکیه و بالعکس کمک کند. آنها می‌توانند با معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در ایران، سرمایه‌گذاران ترکیه‌ای را به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی، صنعتی و گردشگری ایران ترغیب کنند. ایرانیان مقیم ترکیه می‌توانند با معرفی جاذبه‌های گردشگری ایران به جامعه ترکیه، به افزایش تعداد گردشگران ترکیه‌ای به ایران کمک کنند و با ایجاد آژانس‌های مسافرتی و گردشگری، به تسهیل سفر بین دو کشور کمک کنند. همچنین،

ایرانیان شاغل در بخش‌های فناوری و علمی در ترکیه می‌توانند با انتقال دانش و تجربیات خود به ایران، به توسعه فناوری و نوآوری در کشور کمک کنند و به گسترش همکاری‌های علمی و دانشگاهی بین ایران و ترکیه کمک کنند.

مجال مهم دیگر، تقویت دیپلماسی عمومی و کاهش تنش‌های سیاسی است. این امر می‌تواند با معرفی فرهنگ، تاریخ و دستاوردهای ایران به جامعه ترکیه، به بهبود تصویر ایران در سطح بین‌المللی کمک نماید. ایرانیان مقیم ترکیه می‌توانند با ایجاد گفت‌وگوهای فرهنگی و اجتماعی، ضمن ارائه تصویری مثبت از ایران، به تفریق تنش‌های سیاسی بین ایران و ترکیه کمک کنند. دیاسپورای ایرانی می‌تواند با ایجاد ارتباط با نهادهای بین‌المللی و سازمان‌های غیردولتی در ترکیه، از منافع ایران در عرصه بین‌المللی حمایت کند. آنها می‌توانند با شرکت در کنفرانس‌ها و نشست‌های بین‌المللی، دیدگاه‌ها و مواضع ایران را به‌طور مؤثرتر ارائه داده و با تصویرسازی منفی علیه ایران در برخی کشورها مقابله نمایند. همچنین، دیاسپورا ایرانی این توانایی را دارد که به‌عنوان پلی برای تقویت همکاری‌های منطقه‌ای بین ایران و ترکیه در حوزه‌هایی مانند انرژی، حمل‌ونقل و امنیت عمل کنند. آنها می‌توانند در پروژه‌های منطقه‌ای مانند کریدورهای تجاری و انرژی مشارکت کنند و به تقویت همکاری‌های بین ایران و ترکیه کمک کنند.

در یک جمع‌بندی با عطف به مصادیق ذکر شده جامعه ایرانی مقیم ترکیه با برخورداری از سابقه طولانی تعاملات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، می‌توانند بیش از گذشته نقش بی‌بدیلی در تقویت روابط دو کشور ایفا نمایند. این دیاسپورا با ترکیب متنوعی از فعالان اقتصادی، دانشگاهیان، هنرمندان و دانشجویان، به‌عنوان یک پل ارتباطی مؤثر عمل کرده و ظرفیت‌های قابل توجهی را در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی و علمی ایجاد نموده است که اکنون قابل بهره‌برداری است. فعالیت اقتصادی دیاسپورای ایرانی در ترکیه، از کسب‌وکارهای کوچک تا شرکت‌های بزرگ تجاری و صنعتی، نه تنها به رشد اقتصادی ترکیه کمک کرده، بلکه تسهیل‌گر مبادلات تجاری بین دو کشور بوده است. حضور تاریخی برخی از تجار ایرانی در ترکیه و همچنین ورود موج جدید مهاجران اقتصادی طی دهه اخیر، شبکه‌ای پویا از تعاملات تجاری را شکل داده که فراتر از مرزهای دو کشور، به بازارهای جهانی متصل است. نقش دیاسپورا در تسهیل صادرات غیرنفتی ایران، نشان‌دهنده ظرفیت بالای این جامعه در عبور از چالش‌های ناشی از تحریم‌ها و تقویت اقتصاد ملی است. همچنین، سرمایه‌گذاری‌های ایرانیان در بخش‌های مختلف ترکیه، از گردشگری تا فناوری، فرصت‌های جدیدی برای همکاری‌های مشترک فراهم آورده است. در

وهله دوم دیپلماسی فرهنگی یکی از بارزترین جلوه‌های نقش‌آفرینی دیاسپورای ایرانی در ترکیه است. برگزاری رویدادهای هنری، نمایشگاه‌ها، کنسرت‌های موسیقی و جشنواره‌های فرهنگی نه تنها غنای فرهنگی ایران را به جامعه ترکیه معرفی کرده، بلکه به تقویت درک متقابل و کاهش کلیشه‌های منفی کمک شایانی نموده است اما این همه ظرفیت نیست بلکه باید فراتر از این موارد توجه کرد و به عنوان پایگاه‌هایی برای تبادل ارزش‌های فرهنگی از ظرفیت‌های پارادایماتیک دیاسپورا در بحث فرهنگ استفاده نمود. در بُعد دیگر رشد چشمگیر حضور دانشگاهیان و دانشجویان ایرانی در ترکیه طی دو دهه اخیر، فرصت‌های بی‌ظنیری برای همکاری‌های علمی و فناورانه بین دو کشور ایجاد کرده است. اساتید ایرانی در دانشگاه‌های ترکیه نه تنها به انتقال دانش و تجربه کمک می‌کنند، بلکه با مشارکت در پژوهش‌های مشترک، زمینه را برای نوآوری و توسعه فناوری فراهم می‌سازند. از سوی دیگر، دانشجویان ایرانی به‌ویژه در رشته‌های پزشکی و مهندسی، به عنوان سفیران علمی ایران عمل کرده و می‌توانند در آینده به تقویت همکاری‌های بین‌المللی دانشگاه‌ها یاری رسانند. سرانجام می‌توان گفت در دنیای کنونی دیاسپورا به عنوان دارایی راهبردی تلقی می‌شوند. دیاسپورای ایرانی در ترکیه با برخورداری از ظرفیت‌های چندبعدی اقتصادی، فرهنگی و علمی، نه تنها به تقویت روابط دوجانبه کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به عنوان یک ابزار مؤثر در دیپلماسی عمومی و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای عمل نماید. این جامعه با ایجاد شبکه‌های اجتماعی و حرفه‌ای، تسهیل مبادلات تجاری، معرفی فرهنگ ایرانی و تقویت همکاری‌های دانشگاهی، نقش بی‌بدیلی در تحکیم پیوندهای ایران و ترکیه ایفا می‌کند. بهره‌گیری هوشمندانه از این ظرفیت‌ها می‌تواند به ارتقای جایگاه ایران در ترکیه و گسترش نفوذ نرم آن در سطح منطقه بینجامد.

۵-۲. چالش‌ها

دیاسپورای ایرانی در ترکیه با وجود پتانسیل پارادایماتیک قابل توجه خود با چالش‌هایی مواجه می‌باشند. چالش‌ها شامل هدایت روابط سیاسی پیچیده بین دو کشور، غلبه بر سوءظن بالقوه از سوی مقامات ایرانی و ترکیه، و حفظ انسجام در یک جامعه پراکنده مختلف است. با توجه به قرار گرفتن ایران در منطقه غرب آسیا، این امر در منطقه با اهمیتی مضاعف روبرو است. خاورمیانه امروزی که قسمت اعظم آن روزگاران سرزمین ایران بوده است دارای مشترکات فراوانی با ایران است که بی‌تردید این عوامل مشترک تاریخی و فرهنگی می‌تواند زمینه‌ساز تجدید حیات و بازنمایی اشتراکات فرهنگی باشد که در قبل وجود داشته و امروزه در حال کمرنگ شدن

است. ایران می‌تواند با افزایش روابط سیاسی و جلب رضایت دولت‌ها و در مقابل کنشگران غیردولتی در چارچوب قوانین هر کشور، پیوندی حیاتی و راهبردی با این منطقه برقرار نماید و سرانجام بر پایه پیوندهای زبانی و تاریخی و هویتی بناشده به اقناع مردم منطقه و جذب آن‌ها حول محور فرهنگ مشترک و یا بازنمایی اشتراکات فرهنگی اقدام کند.

با این وجود، هنوز برنامه منسجمی برای اقدام به ایجاد فرهنگ مشترک و جامع و باز احیای تمدن گذشته به جز در برخی موارد مانند شب‌شعر و یا نمایشگاه و چاپ کتاب و امثال این فعالیت‌ها برای گسترش فرهنگ ایرانی در منطقه نشده است و این در حالی است که در سایر سرزمین‌های دیگر به خصوص رقبای ایران اقدامات و هزینه‌های قابل توجهی را برای این امر در نظر گرفته‌اند از قبیل تأسیس مراکز جدید فرهنگی با کنشگران فرهنگی ریزتر، تلاش برای ساخت برنامه‌های فرهنگی مشترک اعم از مستند، فیلم و ... تأسیس شبکه‌های مختلف مشترک و ...، در حال حاضر در زمینه هنر اعم از هنرهای دستی، علیرغم تنوع در هنرهای دستی، صنایع، مشاهیر و اسطوره‌ها، زبان و خط و ... اگرچه هنوز در جهان موارد نام‌برده‌ی ایرانی دارای قدمت خاصی هستند ولی جایگاه و رتبه آنان به‌مانند گذشته نیست این در حالی است که کشور ایران ظرفیت‌های گسترده فرهنگی و اقتصادی را دارد.

نخستین چالش موجود، برخی تنش‌ها و اختلافات سیاسی بین جمهوری اسلامی ایران و ترکیه است. وجود اختلاف نظرات در مورد نظم منطقه‌ای، تنش‌های دوجانبه بین ایران و ترکیه، به ویژه در مسائل منطقه‌ای مانند سوریه، عراق و قفقاز جنوبی، فضای فعالیت دیاسپورا را تحت تأثیر قرار داده است. رقابت ژئوپلیتیک دو کشور در حوزه انرژی و نفوذ منطقه‌ای نیز بر این تنش‌ها افزوده است. از سوی دیگر، نگرانی‌های امنیتی ترکیه از فعالیت برخی گروه‌های ایرانی و سوءظن مقامات دو طرف، فضای اعتماد را کاهش داده است. با این وجود، این اختلافات سبب ایجاد برخی حساسیت‌ها توسط دولت ترکیه بر روی دیاسپورای ایرانی شده که در برخی موارد سبب محدود شدن فعالیت آنها در ترکیه می‌شود. چالش دوم، ریشه در برخی اختلافات تاریخی دارد. ایران و ترکیه میراث‌دار دو تمدن بزرگ هستند که نقاط اشتراک تمدنی و همچنین نقاط اختلافی دارند. نوعی تلاش در درون ساخت سیاسی و فرهنگی ترکیه برای مصادره برخی میراث فرهنگی و تمدنی ایران وجود دارد و این مسئله بر تلاش‌های فرهنگی، اجتماعی و تمدنی دیاسپورای ایرانی در گسترش فرهنگ و رسوم ایرانی در بعد فرهنگی در ترکیه اثر منفی دارد. رقابت تمدنی ایران و ترکیه در مصادره میراث فرهنگی (مانند شخصیت‌هایی چون مولانا) و تفاوت در

روایت‌های تاریخی، بر روابط فرهنگی سایه انداخته است. همچنین، تولیدات فرهنگی ترکیه مانند سریال‌های تاریخی گاه در تقابل با روایت ایرانی قرار می‌گیرد.

چالش سوم را می‌توان در چالش‌ها و محدودیت‌های اقتصادی مشاهده کرد. این چالش، به چند شکل فعالیت پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی را با چالش مواجه ساخته است. نخست، بخشی از درآمد ایرانیان در ترکیه به ایران منتقل می‌شود که با توجه به شرایط اقتصادی در ایران این میزان افزایش یافته و سبب می‌شود دیاسپورای ایرانی منابع مالی کمتری برای هزینه در امور فرهنگی، اجتماعی و ... در ترکیه در اختیار داشته باشند. محدودیت‌های مالی دیاسپورا، از جمله انتقال ارز به ایران (ماهانه ۳۰ تا ۵۰ میلیون دلار) و مشکلات بانکی ناشی از تحریم‌ها، منابع مالی جامعه ایرانی را کاهش داده است. علاوه بر این، حمایت ناکافی نهادهای رسمی ایرانی از فعالیت‌های فرهنگی در ترکیه، این چالش را تشدید کرده است. دوم، منابع لازم در اختیار ریزنی‌های فرهنگی ایران در ترکیه کفاف حمایت از اقدامات فرهنگی، تمدنی و آموزشی دیاسپورای ایرانی در ترکیه را نمی‌دهد و این مسئله پشتیبانی و انسجام اقدامات پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی را تضعیف می‌کند.

چالش چهارم: چالش‌های اجتماعی و سازمانی است. پراکندگی جامعه ایرانی از نظر فکری، سیاسی و انگیزه‌های مهاجرت، مانع شکل‌گیری نهادهای منسجم شده است. همچنین، ضعف در برنامه‌ریزی فرهنگی و عدم وجود اقدامات گسترده (در مقایسه با کشورهایی مانند فرانسه یا آلمان) باعث کاهش تأثیرگذاری فرهنگی شده است. برای غلبه بر این چالش‌ها می‌توان از دیپلماسی شهری، توسعه همکاری‌های دانشگاهی، حمایت از کارآفرینان فرهنگی، استفاده از دیاسپورای ایرانی در اروپا و آمریکا، و تولید محتوای فرهنگی مشترک بهره برد.

۶. نتیجه‌گیری

دیاسپورای ایرانی در ترکیه دارای ظرفیت‌های پارادایماتیک قابل توجهی است که به تقویت روابط چندبعدی بین دو کشور کمک می‌کند. نقش آنها در تبادل فرهنگی، همکاری اقتصادی، همکاری دانشگاهی و مشارکت سیاسی غیررسمی بر اهمیت جوامع دیاسپورا در روابط بین‌الملل معاصر تأکید می‌کند. از آنجایی که ترکیه و ایران به دنبال کردن روابط پیچیده خود ادامه می‌دهند، تلاش‌های پارادایماتیک دیاسپورا این توانایی را دارد در تقویت تفاهم و همکاری بین این دو قدرت منطقه‌ای با نفوذ بسیار کارآمد واقع شود. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که علیرغم

وجود برخی چالش‌ها، استفاده از ظرفیت‌های پارادایماتیک دیاسپورای ایرانی در ترکیه می‌تواند فرصت‌های متعددی را برای ارتقای منافع ملی، بین‌المللی و منطقه‌ای ایران ایجاد کند. این فرصت‌ها شامل تقویت روابط اقتصادی، توسعه گردشگری، انتقال فناوری، تقویت دیپلماسی عمومی، حمایت از منافع ایران در سازمان‌های بین‌المللی، تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و حفظ هویت فرهنگی ایرانی هستند. با بهره‌برداری از این ظرفیت‌ها، ایران می‌تواند نقش خود را به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای و بین‌المللی تقویت کند.

با این وجود، بهره‌گیری از این ظرفیت پارادایماتیک نیازمند اتخاذ سیاست‌های مختلفی است. شبکه‌سازی برای ایجاد پیوند قوی‌تر بین دیاسپورا با ساخت دیپلماتیک و رایزنی‌های فرهنگی، اقتصادی و علمی می‌تواند علاوه بر تقویت رابطه دیاسپورا با سرزمین مادری به ایجاد انسجام بیشتر در پارادایماتیک دیاسپورا کمک کند. ایجاد بانک اطلاعاتی از فعالان مختلف بخش‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی در ترکیه برای برقراری رابطه و هماهنگی سبب ایجاد انسجام در فعالیت‌ها شده و گستره فعالیت‌های پارادایماتیک توسط طیف‌های بیشتری از دیاسپورا را ممکن می‌سازد.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References

- Adamson, Fiona. B. (2019). Sending States and the Making of Intra-Diasporic Politics: Turkey and Its Diaspora(s). *International Migration Review*, 53(1), 210-236. DOI: 10.1177/0197918318767665
- Ahmadi, Seyed Javad, Khodavardi, Hassan, and Keshishian Siraki, Hassan (2024). Diaspora as a Component and Tool of Cultural Diplomacy, *International Studies Journal*, Vol. 21, No. 1 (81), pp. 311-329. DOI: 10.22034/ISJ.2024.405598.2036 [In Persian]
- Cheran, R. (2003), "Diaspora Circulation and Transnationalism as Agents for Change in the Post Conflict Zones of Sri Lanka", *A Policy Paper Submitted to the Berghof Foundation for Conflict Management*, Berlin, Germany, September, https://www.researchgate.net/publication/237468566_Diaspora_Circulation_and_Transnationalism_as_Agents_for_Change_in_the_Post_Conflict_Zones_of_Sri_Lanka.
- Dianat, Mohsen (2018). Elites, Nationalism, and the Kurdish Diaspora, Governmental Studies, *Journal of the Faculty of Law and Political Science*, Vol. 4, No. 15, Autumn, pp. 79-108. DOI: <https://doi.org/10.22054/tssq.2018.9343> [In Persian]
- Hatami, Mohammad Reza (2020). Contradictory Constructs of Diaspora in Origin and Destination Countries, *Political Research in the Islamic World*, Vol. 10, No. 4, Winter, pp. 1-27. DOI: 20.1001.1.23222980.1399.10.4.11.8 [In Persian]
- Hocking, brain (1993). *Localizing Foreign Policy: Non-Central Governments and Multilayered Diplomacy*. New York: St. Martin's, 1993. 249p. https://books.google.com/books/about/Localizing_Foreign_Policy.html?id=zbRuygAA-CAA.
- Khaleghinezhad, Maryam (2022). *Transnational Paradiplomacy: Cultural Regionalism from the Perspective of Greater Iran*, Tehran: Ghomes Publications. [In Persian]

- Kenny, Kevin (2014), *Diaspora: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/diaspora9780199858583?cc=ir&lang=en&>.
- Kosary, Raj Kumar and Khan, Yassin (2020). *India as a Global Power in the 21st Century*, Translated by Mohammad Reza Dehshiri and Ameneh Samaknezhad, Tehran: Elm Publications. [In Persian]
- Kuznetsov, Alexander (2015). *Theory and Practice of Para Diplomacy: Subnational Governments in International affairs*, ROUTLEDGE NE DIPLOMACY STUDIES.
- Lecours, A (2008). "Political Issue Of Para Diplomacy Lessons From The Developed World", Netherlands Institute Of International Relation Cling Deal ISSN 1569-2981.
- Martinez, Roberto (2017). *Development of Paradiplomacy in North America, Norte America*, Revista Académica Del CISAN-UNAM, 12(2), DOI: 10.20999//nam.2017.b004.
- Stibli, f., "Terrorism in the Context of Globalization", AARMS, vol: 9, no: 1, pp1-7, 2010.
- Tavares, Rodrigo (2017). *Paradiplomacy: Cities and States as Global Players 1st Edition*, Oxford: Oxford University Press.
- United nation development program (2004). It's available on www.undp.org.
- Zamorano, Mariano martin and Rodriguez Morato, Arturo (2019). *Cultural policy in Ibero- America*, international journal of cultural policy, DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429295539>.
- Behboudi, Alireza (2025). Cultural Attaché of the Embassy of the Islamic Republic of Iran in Ankara, Thursday, 10 AM, May 1. [In Persian]
- Ghasemi, Saeed (2025). Secretary of the Iranian Lead and Zinc Exporters and Importers Union, May 6, 2 PM. [In Persian]

- Ghaemmaghmi, Seyed Ali (2025). Senior Turkey Affairs Expert and Chief Translator of Turkey, Islamic Republic of Iran Broadcasting (IRIB), Saturday, May 6, 3 PM. [In Persian]
- Mohammedi, Sadr (2025). Researcher on Turkish Affairs at Hacettepe University, Ankara, Thursday, 12 PM, May 1. [In Persian]
- Iran-Turkey Joint Chamber of Commerce, Bilateral Trade, Last Visited: (May 3, 2025), Available at: <https://iranturkeyjcc.com/iran-turkey-relationships/> [In Persian]
- Khavarm (2014). Iranian Food Festival Held in Turkey, News Code: 81129995, Last Visited (March 8, 2025), Available at: <https://www.irna.ir/news/81129995/%D8%AC%D8%B4%D9%86%D9%88%D8%A7> [In Persian]
- Pirmohammadi, Saeed & Niakooei, Amir (2025). Branding the Model of Cooperation and Competition in Iran-Turkey Relations (2011-2023). Quarterly Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World, Vol. 7, No. 2, Serial No. 24, pp. 62-87. <https://doi.org/10.22034/fasiw2025.484184.1395>. [In Persian]
- Rabii-Nia, Bahman & Hersij, Hossein (2023). Comparative Analysis of Iran and Turkey's Soft Power in the Syrian Crisis. Quarterly Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World, Year 5, Issue 16, summer, pp. 69-90. <https://doi.org/10.22034/FASIW.2023.355083.1193> [In Persian]
- Trade Promotion Organization of Iran, Download of Export and Import Statistics by Selected Markets During the First 7 Months of 1402 (2023-2024), Last Visited: (May 3, 2025), Available at: <https://tpo.ir/%D8%A8%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A8> [In Persian]
- Secretariat of Iranian Expatriates Affairs, Ministry of Foreign Affairs, last accessed on January 20, 2025, available at: <https://iranian.mfa.gov.ir/portal/newsview/716643/> [In Persian]

sozcu.com.tr, foreign population by country of citizenship.2022,2023, last seen:-
3may2025T its available on <https://www.sozcu.com.tr/turkiye-deki-yabanci-nufusu-2023-te-kac-kisi-oldu-p20635>

www.musicpars.com, Available at: <https://www.musicpars.com/%D8%B3%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B1>, Last Visited (May 1, 2025)) [In Persian]

شپوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی